

УДК 343.353

**Вашенко
Сергій Володимирович**

*кандидат юридичних наук, доцент
м. Запоріжжя*

**Купін
Арнольд Павлович**

*кандидат юридичних наук
м. Запоріжжя*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВопорушень: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Досліджено актуальні питання у сфері правового регулювання відповідальності юридичних осіб за вчинення їх посадовими особами корупційних діянь та запропоновано шляхи удосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, посадова особа, юридична особа, адміністративний примус, адміністративний проступок.

Исследовано актуальные вопросы в сфере правового регулирования ответственности юридических лиц за совершение их должностными лицами коррупционных деяний и предложены пути усовершенствования законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: административная ответственность, должностное лицо, юридическое лицо, административное принуждение, административный проступок.

The actual questions in the sphere of the legal regulation of the responsibility of the corporate bodies for the perpetration by the public individuals the corrupt faults are considered in the following article and there also offered the ways of improving of the legislation in this sphere.

Key words: administrative responsibility, public individual, corporate body, administrative coercion, administrative fault.

Прийняття Верховною Радою України 11 липня 2009 року Закону «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» частково призупинило полеміку серед науковців про доцільність закріплення в законодавстві нашої держави відповідальності юридичних осіб за вчинення їх посадовими особами злочинів та проступків, оскільки з 1 січня 2010 року закон мав вводитися в дію.

Необхідно зазначити, що положення, які визначають правове становище юридичної особи, посідають особливе місце в системі норм права. Причина такої підвищеної уваги до зазначеного інституту криється у тому, що, на відміну від фізичної особи, тобто індивіда, людина, яка наділена певною сукупністю прав, що забезпечують її природне існування та соціальне буття, юридична особа первісно є витвором права. Вона постає одночасно і як окремий елемент, і як продукт соціальної реальності [1].

Як зазначає В.Авер'янов, базові положення теорії права, які успадкувала українська юриспруденція, встановлюють, що юридичні особи можуть бути суб'єктами тільки цивільно-правової відповідальності [2, 468], що не відповідає наявним реаліям. Сьогодні, як відомо, юридичних осіб визнають суб'єктами правових відносин майже в усіх галузях права, за винятком тих, де це неможливо, виходячи з природи самих відносин (наприклад, у сімейному праві, кримінальному праві та ін.).

Інтенсивний розвиток цього виду відповідальності розпочався після здобуття Україною незалежності й був зумовлений процесами зростання підприємництва та становлення ринкової економіки [3, 193]. Протягом десятиліть існувала точка зору, за якою суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути лише фізичні особи.

Проблеми відповідальності юридичних осіб в адміністративному праві стали предметом наукових досліджень В.Авер'янова, О.Бандурки, Ю.Битяка, І.Голосніченко, Т.Коломоєць, А.Комзюка, В.Колпакова, В.Шкарупи та ін. Адміністративну відповідальність юридичних осіб досліджували В.Димченко, О.Зима, Д.Лук'янець, І.Службський, В.Новосьолов, проте комплексних досліджень щодо відповідальності цих осіб за вчинення корупційних правопорушень не проводилося.

Проблеми корупції як соціального та юридичного явища досліджували Д.Заброда, М.Мельник, О.Терещук, М.Хавронюк, в яких питання відповідальності юридичних осіб мають лише фрагментарне відображення.

Метою статті є проведення аналізу актуальних наукових питань, пов'язаних з відповідальністю юридичних осіб, розкриття

проблемних питань у сфері правового регулювання відповідальності юридичних осіб за вчинення їх посадовими особами корупційних діянь, визначення основних напрямків дослідження зазначеної проблематики щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Особливість законодавства України про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень полягає в тому, що воно не поширюється на юридичних осіб публічного права, які повністю утримуються за рахунок державного чи місцевого бюджетів, а також міжнародні організації, що підкреслює необхідність додаткових досліджень в цьому напрямку з визначення такої відповідальності в системі засобів впливу на корупційні прояви в державі, обмеження щодо яких стосувалися (до прийняття закону) лише фізичних осіб.

Як відзначає Я.Глинський, сьогодні не слід забувати і про історично сформоване лояльне ставлення слов'янських народів до діянь з ознаками корупції, що знову ж таки викликає виникнення безлічі перешкод у здійсненні боротьби з ними [4, 7].

Разом із тим прийнятий закон закріпив деякі принципи та інститути, існування яких, з одного боку, суперечить вже чинним нормам права, а з іншого — не відповідає сучасним реаліям правового регулювання.

Проаналізувавши один із цих законодавчих актів — Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» (далі — Закон), ми дійшли висновку про необхідність його вдосконалення шляхом внесення змін та доповнень.

1. Так, у п.3 ст.3 Закону законодавець пропонує як стягнення, що застосовується до юридичної особи, — конфіскацію майна. У ст.6 цього ж Закону пояснюється, що конфіскація майна полягає у примусовому і безоплатному вилученні у власність держави майна, доходів, отриманих юридичною особою внаслідок вчинення злочинів керівником юридичної особи, її засновником, учасником чи іншою уповноваженою особою самостійно або у співучасті будь-якого із злочинів, передбачених ст.209 «Легалізація (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом»; ст.235-4 «Комерційний підкуп», ст.235-5 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги»; ст.364 «Зловживання владою або службовим становищем», ст.365 «Перевищення влади або службових повноважень»; ст.368, 369 Одержання та давання хабара, ст.376 «Втручання в діяльність судових органів» КК України.

1.1. Із визначення конфіскації в ст.6. Закону можна зрозуміти, що вона може бути застосована до майна, яке належить юридичній особі незалежно від частки, яка належить конкретному засновнику

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
або учаснику юридичної особи і який вчинив вищезазначений злочин. Інакше кажучи, за дії одного суб'єкта будуть відповідати усі, навіть якщо в його діях мав місце експес виконавця або неузгодженість своїх протиправних дій з іншими засновниками та учасниками юридичної особи.

У п.3 ст.96 Цивільного кодексу України (далі — ЦКУ) зазначається, що учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом. Тому при відповідальності юридичної особи за вчинення її керівником або засновником злочину можливе застосування аналогічного підходу і незалежно від того, хто з її посадових осіб вчинив злочин, він повинен понести більшу відповідальність порівняно з іншими засновниками. Вилучення частки майна з обігу юридичної особи, яке належить одному з її засновників (учасників), вже покарання (несотримані прибутки у майбутньому).

На нашу думку, юридична особа повинна відповідати за дії засновників (учасників) своїм майном (в разі конфіскації) у повному обсязі лише у разі схвалення таких дій відповідним органом юридичної особи. І це повинно бути відзначено в нормах відповідного Закону.

Крім того, у п.2 ст.59 КК України зазначається, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини. Ця особливість застосування зазначеного інституту конфіскації в Кримінальному кодексі України повинна бути відображена у відповідному Законі.

1.2. Застосування конфіскації як стягнення до юридичної особи за злочин, вчинений керівником цієї особи, є недоцільним. Якщо у такого керівника немає своєї частки в майні юридичної особи, то стягнення може бути обмежене накладанням штрафу або забороную займатися певним видом діяльності. На нашу думку, максимальна сума штрафу та заборона займатися певним видом діяльності, який приносить прибуток юридичній особі, вже є серйозним покаранням юридичної особи за дії керівника. Якщо ж керівник має свою частку в майні юридичної особи, то конфіскація може бути застосована, але лише на частку його майна, вилучення якого з обігу юридичної особи буде її покаранням за дії її посадової особи.

1.3. Конфіскація майна не повинна поширюватися на доходи юридичної особи, якщо її засновниками або учасниками є декілька фізичних осіб, якщо немає прямих доказів отримання таких прибутків від злочинних дій засновника або учасника і це повинно бути

1.4. У змісті ст.6 Закону законодавець не зазначив перелік майна, що не підлягає конфіскації та майна, вилучення якого може призвести до банкрутства юридичної особи, що, на нашу думку, є прогалиною законодавства, яку необхідно усунути.

Пропонуємо ст.6 Закону викласти у такій редакції:

«1. Конфіскація майна полягає у примусовому і безоплатному вилученні у власність держави майна або частки майна юридичної особи, яке належить особам, зазначеним у ст.2 цього Закону (крім керівника такої юридичної особи, якщо він не є одним з її засновників або учасником), у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

2. Частка майна, яка підлягає конфіскації, визначається установчими документами юридичної особи.

3. Конфіскація майна юридичної особи застосовується до майна, яке належить усім її засновникам (учасникам), лише у випадку схвалення злочинних дій її засновника (учасника) відповідним органом юридичної особи.

4. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети та документи, що конфіскуються.

5. Установчі документи юридичної особи, речі, предмети, устаткування, які можуть призвести до банкрутства юридичної особи (значні ускладнення в роботі), конфіскації не підлягають, суд стягує з юридичної особи суму, яка дорівнює їх вартості».

2. Перелік суб'єктів зазначених злочинів у ст.2 Закону є вичерпним, але виникають складності з розумінням того, кого можна віднести до інших уповноважених осіб юридичної особи, які вчинили зазначені вище злочини самостійно, що в статті визначені словами «чи іншою уповноваженою особою самостійно».

На нашу думку, у зазначеній статті законодавцем невдало виписана форма співучасті осіб у вчиненні злочинів, яка визначається словами «співучасті будь-якого зі злочинів».

Так, чинний КК України передбачає такі форми співучасті у злочині: виконавець, організатор, підбурювач та посібник (ст.22 КК). Тому приналежність (співучасть) зазначених суб'єктів до злочину пропонуємо викласти словами «вчинення або співучасть у вчиненні» злочину.

У ст.2 Закону після слова «учасником» бажано повністю з редакції виключити такі слова «чи іншою уповноваженою особою самостійно або у співучасті будь-якого із», що може покращити правозастосування зазначеної статті.

Статтю 2 Закону пропонуємо викласти в такій редакції: «Юридична особа несе відповідальність, встановлену цим Законом, за вчинення або співучасть у вчиненні від її імені та в її інтересах керівником такої юридичної особи, її засновником або учасником злочинів, передбачених ст.209, ч.ч.1 або 2 ст.ст.235-4, 235-5, ст.ст.364, 365, 368, 369 і 376 Кримінального кодексу України.

3. У п.3 ст.9 Закону зазначено, що «провадження у справі починається з моменту складання прокурором відповідного протоколу». При цьому мова не ведеться про порушення такого провадження окремим документом, яким могла б стати постанова про порушення провадження у справі стосовно юридичних осіб. Зокрема, прокурор у постанові про порушення зазначеного провадження зобов'язаний вказати приводи і підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, який порушила посадова особа юридичної особи, за ознаками якої порушується справа, а також подальше її спрямування.

В адміністративній практиці працівників прокуратури зазначені постанови виносяться стосовно фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень. Аналогію доречно застосовувати при порушенні провадження у справах стосовно юридичних осіб. Підставою винесення такої постанови має бути обвинувальний вирок суду, що набув чинності, яким установлено винуватість фізичної особи у вчиненні вже зазначених злочинів.

Доцільність початку такого провадження стосовно юридичної особи винесенням відповідної постанови пояснюється необхідністю збору доказів у справі. На нашу думку, притягнення до відповідальності юридичної особи повинно відрізнятись від притягнення до відповідальності за адміністративний проступок фізичної особи. Крім вироку суду, повинні бути досліджені документи, в яких фіксуються: 1) доходи юридичної особи; 2) вартість майна; 3) характер та розмір заподіяної шкоди; 4) заходи щодо забезпечення можливої конфіскації; 5) завірені копії або оригінали установчих документів, в яких визначається частка майна засновників юридичної особи; 6) результати експертиз тощо. У відповідному протоколі фіксуються підстави порушення справи, дата, місце та обставини вчинення корупційного злочину, аналізуються докази та документи у справі. Пропонуємо викласти п.3 ст.9 Закону в такій редакції.

«3. Провадження у справі починається з моменту складання прокурором відповідної постанови про порушення провадження.

Прокурор у постанові про порушення провадження зобов'язаний вказати приводи і підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, яку порушила посадова особа юри-

*3 ' 2010 * Вісник Запорізького юридичного інституту
дичної особи, за ознаками якої порушується справа, а також по-
дальше її спрямування».*

4. У п.1 та п.2 ст.11 Закону зазначається:

1. Справи стосовно юридичних осіб розглядаються місцевими загальними судами за місцем розгляду кримінальної справи щодо осіб, зазначених у ст.2 цього Закону.

2. У разі якщо кримінальна справа не порушувалася або була закрита, розгляд справи здійснюється судом, у районній діяльності якого зареєстровано юридичну особу, або за місцезнаходженням юридичної особи.

Таким чином, положення цих пунктів ст.11 Закону заслуговують на серйозне наукове переосмислення. Так, якщо один із представників юридичної особи, зазначених в ст.2 Закону, вчинив один із вказаних злочинів у Львівській області, то кримінальна справа може розглядатися в районі вчинення злочину (ст.37 КПК України), тобто прокурором того району, де був вчинений злочин (Львівська область). Прокурор повинен порушити провадження у справі стосовно юридичної особи (навіть якщо її місцезнаходження буде у м.Луганськ або м.Сімферополь) протягом п'яти робочих днів, але не пізніше шести місяців після винесення обвинувального вироку (п.4 ст.9 Закону) скласти протокол щодо юридичної особи і надіслати його до суду та юридичній особі. Суд у п'ятнадцятиденний строк, з дня надходження протоколу (ст.15 Закону), розглядає справу стосовно юридичної особи та приймає постанову про накладення стягнення або закриття справи (ст.16 Закону). Юридична особа може оскаржити постанову до апеляційного суду протягом 15 днів з часу отримання рішення через суд, який ухвалив відповідну постанову (п.2 ст.18 Закону). Апеляційна скарга має бути розглянута судом апеляційної інстанції протягом розумного строку, але не пізніше, ніж через місяць з дня її надходження до суду (п.1 ст.20 Закону). Усе це повинно відбутися у терміни не більше року з дня винесення (п.3 ст.3 Закону) обвинувального вироку особі.

Вважаємо, що ця процедура є складною і заслуговує спрощення. Складність полягає у тому, що, по-перше, у передачі матеріалів справи з суду до прокуратури та зворотно до суду, з місцевого загального суду до апеляційного суду; по-друге, у територіальній розмежованості між розглядом кримінальної справи та місцем знаходженням юридичної особи, що ускладнює збір необхідних документів у справі; по-третє, строки справи обмежуються одним роком з дня виникнення підстав (винесення обвинувального вироку особі).

Пропонуємо п.1 та п.2 ст.11 Закону викласти в такій редакції:

«1. Справи стосовно юридичних осіб розглядаються місцевими загальними судами за письмовою згодою сторін (прокурора, представника юридичної особи) або за місцем розгляду кримінальної справи щодо осіб, зазначених у ст.2 цього Закону, або за місцезнаходженням юридичної особи.

2. У разі відсутності письмової згоди сторін на розгляд справи вона розглядається місцевим загальним судом за місцезнаходженням юридичної особи.»

1. Примак В. Визначальна ознака юридичної особи / В.Примак // Юридичний вісник України.— 2002.— 26 жовтня.
2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка.— К., 2006.— 544с.
3. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник / ред. колегія В.Б. Авер'янова та ін.— К., 2007.— 592с.
4. Протидія корупції в органах внутрішніх справ України : наук.-практ. посіб. / Д.Й. Никифорук, В.Д. Слободяник, В.С. Безрутенко.— УВПД ГШ МВС України, 2008.— 112с.